

Cilt: 5, Sayı: 10, Temmuz 2017 / Volume: 5, Issue: 10, July 2017

TANZİMAT DÖNEMİNDE AYINTAB'TA AİLE

Family In Aintab In The Tanzimat Period

Özlem Muraz Budak*

ÖZ

Akrabalık ilişkisiyle birbirlerine bağlanan fertlerin bir araya getirdiği topluluk veya hane halkı anlamlarına gelen aile, kişi ve toplum arasında atılan en esaslı köprüdür. Tanzimat Dönemi Osmanlı aile yapısı genel özelliklerine bakıldığında, ailede baba baskınlığı devam etmekle beraber aile üyelerinin kişisel özgürlükleri eskiye oranla daha geniş bir alana yayılmıştır. Aile içerisindeki geleneksel nizam devam ettirilmişse de aile bir bütün olarak modernleşmeye başlamıştır. Bu çalışmada 1839-1876 tarih aralığını kapsayan Ayıntab Şer'i Mahkeme Kayıtları çerçevesinde Ayıntab'ta aile birliğinin oluşması, aile birliğinin dağılması ve eş-çocuk sayısı hakkında bilgi verilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ayıntab'da aile, evlenme, boşanma

ABSTRACT

Family, denoting a community of individuals based on kinship relation or household, is the most important bridge established between a person and the society. When the general features of the Ottoman family structure of the Tanzimat Period (Reorganization of the Ottoman Empire) is observed, it is seen that much as the dominance of the father continued in the family, the personal freedoms of the family members spread over a wider area compared to the past. Much as the traditional order in the family was maintained, the family began to be modern as a whole. In this study information is provided as to formation of a family union in Aintab (former name of the Gaziantep province of today) disunity of the family union and the number of spouses and children within the framework of the Records of Aintab Ser'i Court during the period of 1839-1876.

Keywords: Family union in Aintab, marriage, divorce

* Arş. Gör. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Tarih Bölümü, ozlem-muraz@hotmail.com.tr

GİRİŞ

Aile, akrabalık ilişkisiyle birbirlerine bağlanan fertlerin bir araya getirdiği topluluk veya hane halkı anlamlarına gelmektedir(Mehmed Salahi, 1313:127; Aydın, 1989, II:196). Aile, kişi ile toplum, tabiat ile insanîyet, maddiyat ile maneviyat arasında atılan en esaslı köprüdür. Toplumsal hayatın ilk ve en devamlı bir geleneği olmakla beraber, ferdi hayatın en samimi ve kutsal bir şekilde ortaya çıktığı yerdir(Ağaoğlu, 1341:1). Sosyal bir sistem olan aile toplumun en küçük yapı taşını temsil eder. Toplum aile ile beraber kimlik kazanır. Yeryüzünde hiçbir toplum aile olmaksızın varlığını devam ettiremez(Türkdoğan, 1991, I:25). Yeryüzündeki her toplum kendi kültür çerçevesi içerisinde bir aile örneği teşkil etmektedir(Ülken, 1991:37). Bu bakımdan bakıldığında Türk aile sisteminin üç uygarlık alanı içerisinde meydana geldiğini söyleyebiliriz. Bunlardan birincisi İslamiyet öncesi Türk ailesi, ikincisi İslamiyet sonrası veya İslamiyet kimliği içerisindeki Türk ailesi ve son olarak batı uygarlığı etkisindeki Türk ailesidir(Türkdoğan, 1992, I:22; Kafesoğlu, 2007:227; Gömeç, 2006:25). Biz burada daha çok İslamiyet ve kısmen de batı uygarlığı etkisindeki Türk aile yapısına değineceğiz.

Toplumsal hayatın temeli olan aile kurumunun kökeni ile ilgili çeşitli antropolojik ve sosyolojik açıklamalar yapılmışsa da Kuran-ı Kerim'e göre ilk insan yalnız bırakılmayarak eşi de yaratılmıştır. Bu durum Kuran-ı Kerim'de "Ey Âdem! Sen ve eşin cenneti yurt edinin!"(Kur'an-ı Kerim, Araf:19) denilmektedir. Böylece Allah Hz. Âdem'in eşiyle birlikte bir aile meydana getirdiğine işaret etmektedir(Ünal, 2004, 40/2:8). Allah, insanların tabiatlarını, ihtiyaçlarını ve karakterlerini bildiği için onlardan aile kurmalarını ve bu suretle çoğalmalarını istemiştir. Yani ailenin kurulması aynı zamanda Allah'ın bir kanunu ve peygamber sünnetidir(Erul, 2010:32). İslamiyet'i din olarak kabul eden Osmanlı Devleti de sünnetullahı uyarak aile kurumunu İslam hukukuna göre şekillendirmiştir. İslamiyet, aileyi toplum hayatının temeli olarak kabul etmektedir(Tabakoğlu, 1992, I:84).

Genel olarak Osmanlı ailesi askeri zümrede büyük aile şeklinde meydana gelmişken reaya kesiminde genişletilmiş çekirdek aile şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı ailesinde ortalama olarak 4-5 çocuk bulunmakta ve buna bazen de büyük anne ve büyük baba ile kimsesiz çocuklar da eklenmekteydi. Osmanlı toplumunda genel olarak çok eşlilik serbest olmasına rağmen fiilen tek eşlilik hâkimdi(Tabakoğlu, 1999, IV:25). Osmanlı ailesi çoğu zaman bir avlunun etrafındaki hanelerde aynı ailenin üç kuşağına ait kimselerle sosyo-ekonomik bir birlikteliği meydana getirmekteydi(Ortaylı, 1991, I:74).

Tanzimat döneminde Ayıntab ailesine geçmeden önce Osmanlı tarihi sürecinde Ayıntab aile yapısının belki başlı özelliklerine kısaca değineceğiz.

XVI. yüzyılda Ayıntab ailesinde çok eşlilik yaygın olmayıp ortalama çocuk sayısı 3 ile 4 arasında değişmekteydi. Çok eşliliğin yaygın olmamasında ailede huzurun bozulma endişesi, kadın nafakasının erkeğe ait olması ve erkeğin mehir verme zorunluluğu gibi nedenlerden bahsetmek mümkündür(Çakır, 2010, IX/I:10-11).

Tanzimat Döneminde Ayıntab'ta Aile/ Özlem Muraz Budak

XVII. yüzyılda Ayıntab ailesinin oluşumundaki evlilik olayında tarafların karşılıklı anlaşmaları önemli olup, rızaları dışında evlendirilen kadınlar kadıya başvurarak evliliklerine kolayca son vermekteydiler. Birden fazla kadınla evlilik yaygın değildi. Fakat soylarının devam etmesini isteyen aile reisleri, erkek çocuklarına sahip olmak için birden çok kadınla evlenirlerdi(Koçak, 2010:382).

XVIII. yüzyıla geldiğimizde ise sosyal hayatın aile bazında hareketli bir yapıda olduğunu görmekteyiz. Evlilikler genellikle tek eşli olmakla beraber iki ve üç eşli evliliklere de rastlanmaktadır. Çok eşli evliliğin temel nedeni yine geleneksel kültürün yarattığı erkek çocuğa sahip olmaktır(Çınar, 2000:374). Bu dönemde Ayıntab ailesinin Anadolu genelindeki aileden çok fazla bir farkının olmadığı gözlenirken evlilik öncesi ve sonrasında takip edilen usul ile eş ve çocuk sayılarındaki oran da diğer Anadolu şehirlerindekiye oldukça yakındır(Eken, 2000, XI:121). Çocuk sayıları genelde 3 ile 5 arasında değişmekle beraber bu sayıların üstüne nadir bir şekilde çıkabilmekteydi(Yılmazçelik, 1998, XVIII:122).

Tanzimat Dönemi Osmanlı ailesinin genel özelliklerine baktığımızda bu dönemde ailenin üretici olmaktan ziyade tüketici olduğunu ve kültürel bakımdan batıya özendiğini görmekteyiz. Bu aileler mekân olarak konak veya yalılarda kalmaktaydı. Ailenin üyeleri arasındaki ilişki geleneksel aileye oranla daha gevşekti. Ailede baba baskınlığı devam etmekle beraber aile üyelerinin kişisel özgürlükleri eskiye oranla daha geniş bir alana yayılmıştır. Aile içerisindeki geleneksel normlar devam ettirilmişse de aile bir bütün olarak modernleşmeye başlamıştır(Işın, 2014:563).

Toplumunu oluşturan en temel ve en vazgeçilmez kurum olan aile, geçmişte olduğu gibi günümüzde de çok büyük bir öneme sahiptir. Devletin ve toplumun, sağlıklı bir şekilde işleyebilmesi ve varlığını devam ettirebilmesi, toplumun en küçük birimi olan aileye bağlıdır. Ailenin, bu önemli işlevlerini yerine getirebilmesi için, daha baştan sağlıklı bir şekilde kurulması ve varlığını devam ettirmesi zorunludur. Ayıntab ailesi hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra makalenin bu bölümünde Ayıntab Şer'i Mahkeme Kayıtları çerçevesinde Ayıntab'da aile birliğinin oluşması, aile birliğinin dağılması ve eş-çocuk sayısı hakkında bilgi vereceğiz.

I. AİLE BİRLİĞİNİN OLUŞMASI

I.I. Evlenme

İnsanoğlunun en önemli dönüm noktalarından birisi olan evlenme, genel olarak biyolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel amaçlarla farklı kültürel özelliklere sahip karşı cinsten iki kişinin yasaların ve kültürün belirlediği yetki ve sorumluluklar çerçevesinde birlikte yaşamaya karar vermeleri durumudur(Maden,1991, II:493). Evlenme ve aile kurmanın ilahi bir emir ve peygamber sünneti olduğunu daha önce de ifade etmiştik. Cenab-ı Hak Hz. Âdem'den itibaren kullarına evlenmeyi emretmektedir. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: "Kadınlardan beğendiğinizle evlenin"(Nisa Süresi, Ayet:3). Aileyi meşru temeller üzerine oturtan toplumsal bir olgu olan

Tanzimat Döneminde Ayıntab'ta Aile/ Özlem Muraz Budak

evlilik(Doğan, 2009:53), kadın ve erkek arasında beraber yaşamaya ve yardımlaşmaya müsaade eden ve taraflara karşılıklı hak ve vazifeler yükleyen bir antlaşmadır. Toplumsal olması, toplum tarafından kabul görüp onaylanmasından kaynaklanmaktadır. Ailenin varlığı ve sürekliliği evlilikle sağlanıp toplumun sosyo-ekonomik durumuna göre biçimlenirdi(Doğan, 1998:231).

Osmanlı toplumunda, genel olarak birçok geleneksel toplumda olduğu gibi ayrı dinden gruplar arasında evlenme çok az görülmekteydi. Her ne kadar İslamiyet, erkeğe başka dinden biriyle evlenme hakkı vermişse de gayrimüslim cemaatler bunu önlemeye çalışmışlardır(Ortaylı, 2007:62-63). 7 Şevval 1285/21 Ocak 1869 tarihli Tabiiyyet-i Osmaniye kanunnamesine göre Osmanlı kadınları yabancılarla evlenebilirlerdi fakat bu durumda Osmanlı tabiiyetini kaybetmekteydiler. Yabancı biri ile evlenen Osmanlı kadını eşinin vefatı sonrası, talep etmesi halinde üç sene içinde tekrar Osmanlı tabiiyetine geçebilmekteydi(Dustür, I:17).

Tanzimat döneminde evlenme çağına gelen kızların, ailelerinin izni ile evlenmeleri, bazı ailelerin kızlarını 30 yaşına gelinceye kadar evlendirmemeleri ve hatta dul kadınların da ailelerinin isteği olmadan tekrar evlenmemeleri neslin çoğalmasına engel olmaktadır. Bu durum devrin Padişahı Abdulmecid'e arz edilmiş, Abdulmecid bu endişe verici halin önüne geçilmesi için memleket genelinde bir ferman çıkarmıştır(Turan, 1956, 22/182:14). Bu ferman 1844 Haziranının ortalarında (Evasıt-ı cemaziye'l-ula 1260) Ayıntab'a da ulaşmıştır. Ferman, Halep Valisi Vecihi Mehmet Paşa, Halep Mal Müdürü Necib Efendi ve Ayıntab kadısı, zabıtlar ve memleket ileri gelenlerine hitaben yazılmıştır. Ferman içeriğine bakacak olursak iki önemli nokta gözümüze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi, baliğ kızların ve dul kadınların ailelerinin izni olmaksızın şeriat bakımından bir engelleri yok ise kadının izni ile evlenmelerinin önünün açılmasıdır. Bu durumdaki kızların evlenmelerine karşı çıkan aileler olursa cezalandırılacaktır. İkinci husus ise bazı yerlerde gelenek haline gelen başlık vb. tekliflerin ortadan kaldırılmasıdır. Eğer evlilik başlık yüzünden yapılmıyorsa aileler başlık almaktan vazgeçilecek fakat aileler ısrarla başlık almak isterse kadı tarafından cezalandırılacaklardı(Ayıntab Şer'iyye Sicilleri nr. 144/159-160).

İslam hukukuna göre evlenme iki şahit huzurunda yapılabilmekteydi. Fakat evlenmenin din ve toplum hayatında yer aldığı önem nedeniyle bu akdin hukuki yönünü bilen din ve hukuk adamları huzurunda yapılmasına dikkat edilmiştir(Aydın, 1992, II:437). Evlenme ile karı ve koca maddi ve manevi yönden pek çok konuda ortak olmaktadır. Özellikle edinilen mal ve mülkün yanı sıra çocuklar üzerindeki hak nedeniyle bu ciddi kurum yetkisiz kişi veya kişilerin eline bırakılmamıştır. Bu itibarla evlenme ya kadı huzurunda ya da kadının yetki verdiği imamların huzurunda yapılmakta ve şer'iyye sicillerine kaydedilmekteydi(Saydam, 2015:261-262). Ayıntab'ta şahısların evlenmek amacıyla mahkemeden izin aldıklarını şer'iyye sicillerinde sıkça rastlamaktayız. Bunun için evlenme olayı öncelikle mahalle imamlarına iletilir. Mahalle imamları da evliliğe engel bir durumun olmaması halinde kişilerin evliliklerine izin vermektedir (A.Ş.S.148/165,166,171,176,185,187).

I.II. Nişanlanma

Nişan, evlenmeleri câiz olan iki kişinin birbiriyle evlenmeyi karşılıklı olarak kabul etmesi anlamına gelmektedir(Acar, 2007, XXXIII:152). Nişanlanma ise evlenecek olan erkeğin gelin olacak kıza evlenme adaylığı alameti olarak göndermiş olduğu kıymetli hediyelerin resmen kabul edilmesidir. Böylece toplumun temelini teşkil eden ailenin kurulmasında ilk aşama gerçekleşmiş olmaktadır(Mehmed Salahi Bey, 1313,III-IV:599; Abik, 2005, 54/2:65). Fıkıh terminolojisinde evlenme niyetini açıklama “hıtbe”, niyeti açıklayan erkek “hâtıb”, kendisine bu yönde niyet açıklanan kadın “mahtûbe” şeklinde isimlendirildiği ifade edilmektedir. Ancak hıtbe geniş anlamıyla nişanlılık ilişkisi için de kullanılmakta idi(Acar, 2007, XXXIII:152-153). Evlenmeyi düşünen adaylar evlenmeden önce belirli bir süre nişanlı kalmaktaydılar. Bu duruma “namzetlik” denilirdi. Bu süreçte damat adayı kız tarafına “namzetlik akçası”, “kalın”, veya “mehr” olarak adlandırılan bir para öderdi. Nikâh akdi sırasında bu para şer’iyye sicillerine kaydedilmekteydi(Kavuncu, 1999, II/4:162).

Bilindiği üzere bütün toplumlarda rastlanan, sosyal bir olay olan nişanlanma, değişik adet ve biçimlerde de olsa bütün toplumlarda sosyal bir olay olarak önem taşımaktadır. Başlangıçta daha çok bir adet ve gelenek biçiminde yaşanmış ve düşünülmüş olan nişanlanma, sonraki dönemlerde hukuk düzenleri içerisinde de yer almıştır(Acar, 2005, XXIII:71). Toplumumuzda nişanlanmanın sosyal bir müessese olması hususunda birçok sebepten söz edilebilir. Bu süreç esnasında tarafların belli ölçü ve kayıtlar altında birbirleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olma, birbirlerinin huy, mizaç ve karakterlerini daha yakından tanıma, fikren ve ruhen birbirleriyle kaynaşma ve böylelikle daha sağlıklı evliliğe emin adımlarla yaklaşma gibi psiko-sosyal sebepler zikredilebilir(Güneş, 2007, X/29:164).

Nişanlılık döneminin evlenmeyle son bulması doğal olarak beklenen bir sonuç olmasına rağmen bazen nişan, evlilikle sonuçlanmayabilirdi. İslam hukukuna göre nişanlılık, taraflara evlenme mecburiyeti yüklenmediğinden dolayı nişanlılığın her an bozulma ihtimali olmaktadır(Acar, 2005, XXIII:71). Örneğin; Aslen Bursa ahalisinden olup Mısır Askeriyyesi ikinci alayının yüzbaşısı olan (isim belirtilmemiş) bir şahıs, Ayıntab'ta Ehl-i Cefa mahallesinde bir müddet ikamet etmiş ve Helvacı Hacı Kasım'ın kızı ile nişanlanmıştır. Evliliğe ait bir miktar eşyayı da teslim ettikten sonra kendisinden bir daha haber alınamamıştır. Bunun üzerine kızın babası nişanı bozarak, kızını başka biri ile evlendirmek istemiştir. Teslim ettiği eşyalara ise Türbecizade İbrahim Ağa bin Yusuf Ağa vasi ve kayyim tayin edilmiştir(A.Ş.Ş, 144:148).

Ayıntab'ta erkeklerin nişanlandıktan sonra askere gitmeleri üzerine geride bıraktıkları nişanlılarının bazen başka adaylarla nişanlanmak istedikleri görülmekteydi. 22 Ekim 1854/29 Muharrem 1271 tarihli bir ilamda Asakir-i Muntazama-i Şahane'nin Kudüs'teki Dördüncü alayından Kefercil Karyeli Şerif'in nâmzedi (nişanlısı) Emine bint-i Abdullah'ın nişanlısı askerden dönünceye kadar babasının yanında kalması ve çevresi tarafından başkasıyla evlenmeye zorlanmaması istenmekteydi(A.Ş.Ş., 145:199). 7 Ekim 1862/12 Rebiü'l-âhir 1279 tarihinde merkezden imam ve muhtarlara gönderilen emirnamede askerde bulunan

Tanzimat Döneminde Ayıntab'ta Aile/ Özlem Muraz Budak

kişilerin nişanlılarının diğer şahıslarla nikâhlandırılmaması ve bu durumun engellenmesinin gerektiği hakkında bilgi verilmekteydi(A.Ş.S., 146:52).

Din ve ahlak açısından nişanı geçerli ve mantıklı bir sebep olmadan nişanı bozmak günümüzde olduğu gibi Osmanlı toplumunda da hoş karşılanmamıştır. Bu durum İslam hukukuna göre günah sayılmış ve verilen bir sözü yerine getirememek olarak değerlendirilmiştir(Has, 2006, XXX:117).

I.III. Nikâh

Nikâh kelimesi sözlükte “birleştirme, bir araya getirme; evlenme, evlilik; cinsel ilişki” gibi anlamlara gelmektedir. İslam hukukunda ise şeriat bakımından aranan şartlar çerçevesinde aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadının hayatlarını birleştirmelerini sağlayan akdi ve bu yolla eşler arasında meydana gelen evlilik ilişkisini ifade etmektedir(Atar, 2007, XXXIII:112; Mehmed Salahi Bey, 1313, III-IV:602; Schact, 1964, IX:257). Bunun dışında günümüz İslam hukukçularından bazıları nikâh için “neslin sürdürülmesi ve korunması, hayat ortaklığı, hayat arkadaşlığı, eşlerin karşılıklı hak ve yükümlülükleri” gibi anlamları da içeren kullanımlarda bulunmuşlardır(Kirman, 2012:630).

Nikâh, Türk-İslam kültüründe birey açısından birlikte yaşamayı mümkün kılan, toplum açısından da kültürel değerlerin korunmasında temel referans olarak görülmektedir(Ünal, 2010:354). Fakat nikâhın olabilmesi için bazı şartların yerine getirilmesi gerekmektedir. Bunun için öncelikle nikâh akdinin yapılması gereklidir. İslam hukukuna göre nikâh akdi basit, kolay ve hukuki bir işlemdir. Osmanlı'nın son zamanlarında nikâh akdinin yapılabilmesi için ortalama yaş sınırı 17 veya 18 olarak tespit edilmiştir(Ekinci, 1991, III:796). Evlenme yaşını dolduran ve aralarında evlenmeye engel herhangi bir durum bulunmayan bir kadınla bir erkek, şahitler huzurunda kendi iradeleriyle “filanla evlendim, filan kişiyi eş olarak kabul ettim” diyerek nikâh akdini yerine getirip evlenmiş olurlar(Karaman, 1992, II:9). Fakat bazı davalarda görüldüğü üzere kızların yerlerine babaları nikâh kıymaktaydılar böyle durumlarda kızlar itiraz edebilmekteydi. Örneğin, 7 Şubat 1843/7 Muharrem 1259 tarihinde Ayıntab'a bağlı Tılfar karyesi Kalli aşireti sakinlerinden Ahmet ibni Murad, Uzun Mehmed ibni Osman üzerine açtığı davada Uzun Mehmet'in kızını kendisine nikâhlandırıldığını ancak kızı Fatıma'yı kendisine vermediğinden şikâyetçi olmuştur. Ahmed ibni Murad Fatıma'nın kendisine teslim edilmesini talep etmiştir. Fatıma bu konuda kendisinin nikâhlandırıldığından sonradan haberi olduğunu ve bu evliliğe razı olmadığını şahitlerle beraber ifade etmiştir. Sonuç olarak evliliğin geçerli olmadığına hükmedilmiştir(A.Ş.S., 144:131).

Nikâhın, dinen kadının huzurunda kıyılması gibi bir şart olmamakla beraber Osmanlı'da halk arasında kadı veya resmi vazifeli bir görevlinin huzurunda nikâh kıyma âdeti yaygındı. Kadıların hazır bulunmaması durumunda nikâh kadından izin almak şartı ile imam veya ruhani reisler tarafından da kıyılmaktaydı(Kurt, 2012:451). Ancak bu imam veya ruhani reisler daha önce mahkemeye başvurup evlenmelerinde hukuki bir engel bulunmadığını ortaya koyan ve gerekli izni alıp bunu bir izinname ile belgeleyen kimselerin nikâhını kıymaktaydılar(Aydın, 1992, II:437). Nikâh için gerekli izni almayan ve nikâhı kıyılmadığı halde bir kişiyi

Tanzimat Döneminde Ayıntab'ta Aile/ Özlem Muraz Budak

nikâhlısı olarak tanıtan kimse mahkeme tarafından uyarılır ve gerekli görüldüğü takdirde cezalandırılırdı.¹

İncelediğimiz döneme ait şeriyye sicilleri ve arşiv vesikalarında Ayıntab'ta nikâh merasimlerinin ne şekilde yapıldığı hakkında bir bilgiye rastlamadık. Ancak evlenme niyetinde olan kişiler öncelikle mahkemeden nikâh izin almakla yükümlüydüler. Çoğunlukla mahalle imamlarından alınan bu izinlerde kişinin evliliğe engel bir durumu olmadığı zaman kendisine nikâh izni verilmekteydi.

I.IV. Mehir (Mehr, Mihr)

Mehir, nikâh esnasında erkek tarafından kadına verilen ağırlık veya bedel olup(Mehmed Salahi Bey, 1313, III-IV:296), İslam hukukuna göre erkeğin kadına vermeye mecbur olduğu ve kadına ait olan hediye anlamlarına gelmektedir(Spies, 1979, VII:494). Mehir, kendisine tanınmış talak veya diğer bir ifade ile boşanma yetkisini kötüye kullanan kocaya karşı kadına tanınmış caydırıcı bir imkân olmasının yanısıra, boşama ve kocasının ölümü gibi sebeplerle evlilik birliğinin sona ermesi durumunda kadının ekonomik geleceğini bir ölçüde garantiye almak amacıyla kadına verilen nakdi yardımdır(Gökmenoğlu, 1998, II:25). Oldukça eski bir geçmişe sahip olan ve çeşitli din ve kültürlerde de mevcut olan mehir, evlenme sırasında veya evlenme öncesinde erkek tarafının kız tarafına verdiği bir miktar para veya mal uygulamasıdır. Her ne kadar ilk başlarda nikâh akdi satım akdine benzetilmişse de zaman içerisinde ailelerin birbirlerine yakınlaşmaları ve kaynaşmalarını sağlamak için hediyeleşmeye ve kadın için sosyal ve ekonomik bir güvenceye dönüşmüştür(Aydın,2003, XXVIII:389; Doğan, 2009:53).

Mehrin miktarı konusunda kesin bir sınır olmamakla beraber mehrin az veya çok miktarı konusunda İslam hukukçuları arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Hanefî hukukçularına göre mehrin asgarî miktarı 10, Malikilere göre 3 dirhem miktarı gümüşdür. Şafî ve Hanbelî hukukçulara göre ise mehir için asgarî bir miktar yoktur. Azamî miktarı konusunda da mehir için bir üst sınır belirlenmediği anlaşılmaktadır(Pakalın, 1983, II:443; Ortaylı, 2007:57).

Mehir, akit esnasında tespit edilip edilmemesi bakımından mehr-i müsemma ve mehr-i misil olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Mehr-i müsemma, akit esnasında taraflarca üzerinde karar birliğine varılan veya akitten sonra tarafların rızaları ile belirlenen mehirdir. Mehr-i müsemma ödeme şekline göre iki kısma ayrılmaktadır(Acar, 2011, XVII:379-380). Bunlardan mehr-i muaccel, akit esnasında peşin olarak, Mehr-i müeccel nikâhtan sonra ödenen mehirdir(Sakaoğlu, 1985:85; Mehmed Salahi Bey,1313, III-IV:296). Mehri-i Misil'in ise, evlenme akdi esnasında mehir konusunda herhangi bir anlaşma yapılmadıysa veya mehir herhangi

¹ 2 Aralık 1854/11 Rebiülevvel 1271 tarihinde Ayıntab eşrafından müteveffâ el Hâc Mehmed Sadık bin Ömer Battal Bey kızı Ayüşe Hanım'ın vekili aracılığı ile mahkemeye mürâcaat ederek Çekimzâde İzzet Efendi bin Mehmed Arif'in kendisi için her yerde "nikâhlıdır" ifadesini kullandığından bahisle engellenmesini talep etmesi üzerine yapılan duruşmada davalı Çekimzâdenin davacı Ayüşe ile nikâhlı olduğunu ispat edememesi üzerine Ayıntab mahkemesi tarafından kendisi uyarılmıştır. Bkz. A.Ş.S., 145/152.

Tanzimat Döneminde Ayıntab'ta Aile/ Özlem Muraz Budak

bir nedenle geçersiz olmuşsa evlenen kadına kişisel özellikleri, maddi durumları ve sosyal statüleri bakımından eşit, baba tarafından akraba olan kadınların ortalama mehirleri, mehr-i misil olarak şer'an belirlendiği ifade edilmektedir(Aydın, 2003, XXVIII:390; Pakalın, 1983, II:444).

İncelediğimiz dönemdeki Ayıntab şer'iyye sicillerinde genel olarak mehr-i muaccel yerine mehr-i mukaddem kullanılırken mehr-i müccel yerine de mehr-i muahhar tabirlerinin kullanılması dikkat çekici bir noktadır(A.Ş.S., 144:112,137,153,192,206,215,230,281,282,286,294,297,298, 304). Buna göre en düşük mehr-i mukaddem 50 kuruş en yüksek ise 2500 kuruş olarak tespit edilmiştir. Mehr-i muahhar ise en düşük 15 kuruş en yüksek ise 5000 kuruştur(A.Ş.S., 145:25; 146:231; 148:72,40). Mehir değerleri arasındaki fark ile erkeğin maddi durumu arasında yakın bir ilişki bulunmaktaydı.

Şer'iyye sicillerinde verilen mehir ve ağırlıkların kayıtları tutulmaktaydı. Mehirlerin ve ağırlıkların şer'iyye sicillerine kayıt edilmesinin temel nedeni mehir konusunda ilerde oluşabilecek sorunlara engel olmaktı. Örneğin, 9 Temmuz 1851/10 Ramazan 1267 tarihinde Ayıntab'ın Şehreküstü Mahallesi sakinlerinden Arap Hüseyin'in kayıbiraderi Şaban aleyhine dava açarak hanımı Ayuş ile evlenirken kayıbiraderinin kendisinden "yemeklik" adı altında iki bin beş yüz elli kuruş aldığını iddia etmesi üzerine davalı Şaban iddiayı inkâr ederek paranın mehr-i mukaddem olarak alındığını ve gelinin ihtiyaçlarına sarf edildiğini söylemesi ve ifadesini de şahitlerle ispat etmesi üzerine davacı Arap Hüseyin davadan men edilmiştir(A.Ş.S., 145:25).

İslam hukukuna göre evlenecek erkeğin evleneceği kadına muhakkak mehir vermesi gerektiği, Müslüman bir erkeğin zımmi bir kadınla evlenmesi durumunda da mehir vermesinin zaruri olduğu ifade edilmektedir(Ortaylı, 2007:56).

II. AİLE BİRLİĞİNİN BOZULMASI

II.I. Boşanma

Boşanma, nikâh akdiyle eşler arasında kurulan hukuki bağın yine eşlerin kendi rızalarıyla ortadan kalkması durumudur(Ekinci, 1991, I:200). Diğer bir ifadeyle boşanma, karı-koca arasındaki evlilik bağının çözülmesi veya evliliğin sona ermesi anlamlarına gelir. Tarih boyunca hemen hemen bütün toplumlarda önemli hukuki ve sosyal sorunların başlıcalarından biri olan boşanma her ne kadar ilk bakışta eşleri ve aile bireylerini ilgilendirir gibi gözükse de daha derinden bakıldığında aslında tüm toplumu ve sosyal düzeni de yakından ilgilendiren bir meseledir(Bardakoğlu, 1991, I:199). Böylesine önemli bir meselenin önüne geçilmesi için İslam dini öncelikle eşlerin sorunlarını kendi aralarında çözüme kavuşturmalarını fakat bu mümkün değilse iki tarafın ailelerinden seçilecek birer hakeme havale edilmesini şart koşmuştur. Ancak hakemler de sorunu çözmekte başarısız oldukları vakit son çare olarak eşler boşanırlardı. Boşanmayı en son çözüm şekli olarak gören İslam dini buna rağmen boşanmayı hoş karşılamamıştır(Aydın, 1989, II:200).

Tanzimat Döneminde Ayıntab'ta Aile/ Özlem Muraz Budak

İslam hukukunda kadının boşanmak isteğinde bulunması oldukça sınırlı bir alana sahipken Osmanlı Devleti'nde kadının boşanma hakkı genişletilmiştir. Nikâh akdi sırasında kadına da boşama hakkı verilmesi (tefviz-i talak), kadının, kocanın da kabul edeceği bir bedel ödeyerek boşanması (muhalaa) ve geçimsizlik, kayıplı, hastalık veya iktidarsızlık gibi sebeplerle kadının mahkemeye başvurması ve boşanma isteğinde bulunması (kazai talak) gibi uygulamalara şer'iyeye sicillerinde sıkça rastlanmaktadır. Aşağıda bu boşanma türlerine kısaca değindikten sonra incelediğimiz dönem içerisinde Ayıntab'da boşanmanın nasıl gerçekleştiğini ele alacağız.

II.I.I. Tek Taraflı İrade ile Boşanma (Talâk)

Tek taraflı olarak evliliği sona erdirmeye hakkı olan talâk, kocanın evlilik durumuna dayanarak karısı üzerinde ileri sürebileceği haklarından derhal ve kati bir şekilde vazgeçmesi anlamına gelmektedir(Schacht, 1979, XI:683). Talâk kullanma hakkının erkeğe verilmesinin temel nedeni kadının yaradılışı gereği sahip olduğu heyecan ve zayıflıktan dolayı evliliği sık sık ve olur olmaz zamanlarda tehlikeye atabilme endişesi olarak değerlendirilmektedir(Ekinci, 1991, I:201).

Talâk kelimesinin İslam hukukunda hem tek taraflı istekle yapılan boşamayı yada tarafların anlaşarak evlilik birliğine son vermelerini, hem de mahkeme kararıyla meydana gelen boşanmayı kapsadığı ifade edilmektedir. Ancak genel olarak talâk tabiri tek taraflı irade ile yapılan boşanma anlamında kullanılmaktadır (Paçacı, 2008, XI:82). Talâk hususunda taraflar bir gerekçe göstermek mecburiyetinde değildir. Şartlarına riayet etmek suretiyle istedikleri zaman ayrılabilirler. Ancak meşru bir sebebin bulunmaması halinde talâk dinen mekruhtur. Evlilik mükellefiyetlerini yerine getirmeyen, diliyle ve hareketleriyle sıkıntı veren, fuhuş yapan eşin boşanması meşru görülmüştür(Ekinci, 2008:453).

II.I.II. Karşılıklı Anlaşma İle Boşanma (Muhâlea, Muhalaa, Hul')

Elbiseyi çıkarmak, soyunmak, ayırmak anlamlara gelen hul' kökünden türeyen Muhalea, İslam hukukunda kadının belli bir bedel vermesi karşılığında kocanın ayrılmaya razı olması üzerine karşılıklı anlaşmayla evlilik bağından kurtulması anlamına gelmektedir(Atar, 2005, XXX:399). Eşler arasında aşırı geçimsizlik meydana geldiğinde müracaat edilen bir çözüm yolu olan muhaleada erkek ödediği mehri geri almak suretiyle zarara uğramaktan kurtulmaktaydı. Bu durumda kocanın "Seni şu kadar bedelle hul' ettim" ya da "zevce mi hul' ettim" demesi ve eşinin de bunu kabul etmesiyle boşanmanın gerçekleştiği belirtilmektedir(Ekinci, 2008:457-458). Örneğin, Ayıntab'ın Seng-i Hoşkadem mahallesinden Seydi bin Hüseyin, zevcesi olan Fatıma binti Ali'yi şahitler huzurunda "zevce mi Fatıma'yı hul' ettim" diyerek boşamayı gerçekleştirmiştir(A.Ş.S., 146:228).

Muhâlaa ile koca, eşine vermiş olduğu mehr ve nafakayı geri alamazdı. Zevce de almadığı mehr veya ödenmemiş nafakayı isteyemezdi(Ekinci, 2008:457-458). 18 Aralık 1844/7 Zilhicce 1260 tarihinde Ayıntab'ın Akyol Mahallesi sakinlerinden Aişe hatun muhalaa yolu ile boşanmış olduğu Kocası Mustafa ibni

Tanzimat Döneminde Ayıntab'ta Aile/ Özlem Muraz Budak

İbrahim'e açtığı davada kocasının kendini haksız yere zina iftirası ile hapsedtiğini mehir ve nafaka ve sair taleplerinden feragat etmesi karşılığında kendini boşamayı teklif ettiğini, ardından yine nikâhına alacağını söylediğini ifade etmiştir. Bu durumun zorla meydana geldiğini ve Mustafa ibni İbrahim'in zimmetinde 250 kuruş mehir, 100 kuruş nafaka-i iddet ve sair eşyalarının bulunduğunu ve bunları talep ettiğini ifade etmiştir. Kocasını Mustafa ibni İbrahim, muhalaanın anlaşma ile gerçekleştiğini ve zevcesinin mehir ve nafakadan vazgeçtiğini ifade etmiş ve şahitlerle bu durumu ispatlamıştır. Mahkeme davacıyı davalı üzerinde baskıdan men etmiştir. Davalıyı haklı bulmuştur(A.Ş.S., 144:168).

Boşanmanın meydana gelmesinde kocanın bir kusuru yok ise hul' bedeli olarak eşine verdiği mehrin tamamını alma hakkına sahipti(Aktan, 1992, II:412). 4 Şubat 1866/18 Ramazan 1282 tarihinde Ayıntab'ın Kızılca Mescid Mahallesinden Nühta binti Mehmed Şerif 7000 kuruş mehri ve 100 kuruş nafakasından vaz geçerek muhalaaya talep etmiştir. Nühta'nın kocası, muhalaayı kabul ederek boşanmaları gerçekleşmiş böylece zevcesine verdiği mehri de geri almıştır(A.Ş.S., 146:291)²

II.II. Boşanmanın Sonuçları

İslam hukukunda boşanmaya izin verilmesine rağmen boşanma Osmanlı toplumunda arasında hoş karşılanmazdı. Bunun temel nedeni de boşanmanın erkek, kadın ve varsa çocuklar üzerinde bıraktığı olumsuz sonuçlardır. Boşanmanın türüne göre sonuçları da farklı olmaktadır. Bu sonuçlar; iddet nafakası, iddet tespiti, çocuğun durumu ve nafakası şeklinde sınıflandırılmıştır(Savaş, 1992, II:531).

Evliliğin sona ermesinin başlıca sonuçlarından olan iddet, "saymak, adet"vs. anlamlarına gelmekle birlikte İslâm hukukunda ise iddet kelimesinin, evliliğin herhangi bir sebeple sona ermesi durumunda kadının yeni bir evlilik yapabilmek için beklemek mecburiyetinde kaldığı süre olduğu ifade edilmektedir. İddet nafakası da bu süre içerisinde kadının geçimini sağlamak için aldığı para veya maldır. (Juynboll, 1987, 5/2:932; Acar, 2000, XXI:466; Pakalın, 1983, II:36). İddet nafakasının miktarı kocanın sahip olduğu maddi durumuna göre değişiklik arz etmekteydi. Örneğin Ayıntab'ın Kozanlı Mahallesi sakinlerinden Halil bin Tahir boşadığı karısı Aklâne binti Mehmed'e elli kuruş iddet nafakası vermişken, Ayıntab'ın Orul karyesinden Mehmet bin Bekir karısı Fatıma binti Kasım'a yüz kuruş iddet nafakası vermiştir.(A.Ş.S., 145:112; 146:227) Yine Tarla-yı Cedîd Mahallesi sakinlerinden Mehmed Efendi bin Mehmet, karısı Hatice binti Abdülkadir'e yüz kuruş iddet nafakası vermiştir.(A.Ş.S., 146:151) İddet nafakası bazen de eşya olarak verilmekteydi. Şehreküstü Mahallesi sâkinlerinden Ümühani binti Yusuf mehri ve iddet nafakası yerine bir adet kutnu, yatakların kutnu yüzleri, bir adet fermene, bir çift altın küpe ve bir adet acem kuşağı almayı kabul etmiştir(A.Ş.S., 146:223).

Boşanma olaylarında ailede çocuğun varlığı en büyük sorunu teşkil etmekteydi. Çünkü boşanma hem çocuk üzerinde olumsuz etki bırakmakta hem de çocuğun kimin yanında kalacağı ve nafakasının kim tarafından verileceği sorun

² Muhalea konusundaki diğer davalar için bkz. A.Ş.S., 146/136, 151, 219, 223, 227, 228, 280

Tanzimat Döneminde Ayıntab'ta Aile/ Özlem Muraz Budak

olmaktaydı(Savaş,1992, II:533). Ayıntab'ın Kozanlı mahallesinde kocasından boşanan Aklane binti Mehmed yanında kalacak olan küçük kızı Ayşe için aylık on beş kuruş nafaka almaktaydı(A.Ş.S., 145:112). Yine Orul karyesinden Fatıma binti Kasım, üç aylık oğlu Mehmet'in nafakasını boşandığı kocasından almaktaydı(A.Ş.S., 146:227).

II.III. Nafaka

Sözlükte “harcamak, tüketmek” anlamlarındaki “infak” mastarından türeyen “nafaka”, kişinin eşi, ailesi ve kendisinin geçimini sağlamak için gerekli ve lüzumlu şeylere sarf ettiği erzak, eşya veya para anlamlarına gelmektedir(Mehmed Salahi Bey, 1313, III-IV:127; Pakalın, 1983, II:642). Nafakanın terim anlamını hayatiyetin ve yararlanmanın devamlılığını sağlamak için yapılması zorunlu olan harcamalar şeklinde ifade edebiliriz. Bir fıkıh terimi olarak da nafaka, aile hukuku veya mülkiyet ilişkisinden doğan bakım yükümlülüğü ve bu kapsamda yapılan harcamalar manasına gelir(Erbay, 2006, XXXII:282). Nafakanın içerisine bir insanın insanca yaşayabilmesi için muhtaç olduğu maddi ve manevi ihtiyaçların tamamı girmektedir. Bunların başlıcaları ise yiyecek, içecek, giyecek, ev, tedavi, eğitim, ulaşım ve diğer ihtiyaçlardır(Kahraman, 1992, II:391).

İslam, evli kadının insan onuruna yaraşır bir şekilde yaşama hakkını güvence altına almak için ailenin yöneticisi ve koruyucusu olarak kabul ettiği koca üzerine maddî ve manevî olarak bir takım vazife ve sorumluluklar yüklemiştir. Bu vazife ve sorumlulukların başında ise evlilik nafakası gelmektedir. İslam hukukuna göre ekonomik durumu ne olursa olsun kadın kocasının nafakasıyla yükümlü tutulamaz. Kocanın fakir, hasta, kazanç temininden aciz, sakat ve benzeri durumda olması kadının da zengin olması bu durumu değiştirmez(Çetintaş, 2014, 24:187). 2 Mart 1853/21 Cemaziyelevvel 1269 tarihinde Birecik sakinlerinden Esleme binti Mehmed'in yasal vekili olan kardeşi Mehmed, Ayıntab'ın Şhreküstü Mahallesi sakinlerinden Aluş'un oğlu Mehmed aleyhine dava açarak, kız kardeşinin kocası olduğunu ve dokuz aydır kız kardeşini nafakasız bıraktığını iddia etmesi üzerine mahkemeye başvurmuştur. Yapılan mahkemede taraflar kendi aralarında uzlaşma sağlayarak, davacılar nafaka ve mehir almaktan vaz geçmiş davalı Aluş'un oğlu Mehmed'in ise Esleme binti Mehmed'i boşadığını ifade ettiği anlaşılmaktadır(A.Ş.S., 145:159).

Hastalık, sakatlık, fakirlik, askerlik ve benzeri sebeplerle kendisinin ve eşinin nafakasını ödemekten âciz olan kocanın nafakasını kendi hısımları, kadının nafakasını da kadının hısımları karşılamakla yükümlüdür(Çetintaş, 2014, 24:187). 31 Mart 1868/10 Rebiülâhir 1285 tarihinde Ayıntab'ın Sebke Köyü sakinlerinden Seyho kızı Rahime, kayınpederi Koruk Halil'den davacı olarak Halil'in oğlu ve kendisinin kocası Dede isimli kişinin, kendisini nafakasız bırakarak askere gittiğini ifade edip kayınpederinden nafaka talep etmesi üzerine davalı Halil'in davacı Rahime'ye yıllık yarım kile bulgur, bir kile yarım unluk ve bir batman yağ vermek üzere kendi aralarında anlaşmışlardır(A.Ş.S., 147:164).

Kadının evlilik nafakasına sahip olmasının ilk ve en önemli şartı kocası ile arasında nikâh kıyılmasıdır. Bunun dışında kadının fiziki bakımdan evliliğe elverişli

Tanzimat Döneminde Ayıntab'ta Aile/ Özlem Muraz Budak

diğer bir ifadeyle eşlik vazifelerini yerine getirebilir durumda olması da gerekir. Kadın, evlilik vazifelerini yerine getirmekten kaçınır, kocasının evini terk eder, yalnız başına seyahate çıkar ya da dinden dönerse nafaka hakkını kaybeder(Ekinci, 1991, III:779-780). Bu durumda İslam hukukunda “nüşuz” dediğimiz durum ortaya çıkar. “*Yerden yüksek mekân, yükselip ortaya çıkan şey; geçimsizlik çıkarma, kocaya karşı itaatsizlik etme*” vb. anlamlarına gelen “nüşuz”, evlilikte kadının kocasına eşlik vazifelerinde itaatsizliği, ona karşı gelmesi ve kocasının hoşlanmadığı şeyleri yapması anlamlarında kullanılan bir İslâm hukuku terimidir(Günay, 2007, XXXIII:303). Nüşuz kelimesini Hanefiler, haklı bir sebep bulunmaksızın kadının kocasının evini terk etmesi, Şafii, Maliki ve Hanbelîler ise kadının kocasına karşı görevini yapmaktan kaçınması olarak tanımladıkları ifade edilmektedir. Aynı zamanda bazı fakihler nüşuzu terim anlamıyla kadın tarafından yapılmış bir itaatsizlik ya da uyumsuzluk şeklinde görürlerken bazıları ise karı ve kocanın her ikisi tarafından yapılmış uyumsuzluk olarak ifade etmişlerdir(Dirik, 2015, XXV:144-145).

Koca, kendisine tahsis edilen nafakayı vermeyi kabul etmesine veya hâkim kararıyla nafaka zorunluluğu ortaya çıkmasına rağmen nafakasını vermezse şu hükümler uygulanırdı: Eğer koca zengin ve nafaka vermekten kaçınıyorsa, malı varsa hâkim malını zorla satar ve bedelini hanımına nafaka olarak verirdi. Eğer zengin kocanın ortada malı yoksa kadının talep etmesiyle hâkim kocayı hapsederdi. Nafakayı ödeyene kadar da tutuklu kalırdı. Nafaka borçlusu koca yoksulsa hapsedilmez ve karısıyla araları ayrılmazdı. Çünkü bu durumda koca yoksulluğu sebebiyle veremediğinden dolayı haksızlık yapmış sayılmazdı(Akgül, 2015, XIX/62:28-30).

Ayıntab'da kadınlar nafaka alamadıkları zaman sık sık mahkemeye başvurup mahkeme aracılığıyla kocalarından nafaka talebinde bulunmuşlardır. İncelediğimiz dönemde Ayıntab'da bu gibi olaylara kayıtlarda sıkça rastladık. Örneğin, Şehreküstü Mahallesi sâkinelerinden Adile binti Hacı Bâki'nin nafaka talep etmesiyle kocası Mehmet bin Mustafa üzerine günlük 60 para nafaka takdir edilmiş(A.Ş.S., 146:230) yine Ayıntab'ın Kızılcamescit Mahallesi sakinlerinden Meryem binti Ali Osman için kocası Halil günlük kırk para nafaka vermeyi taahhüt etmiştir(A.Ş.S., 145:191).

III. MÜSLİM-GAYRİMÜSLİM EŞ VE ÇOCUK SAYISI

Gerek İslamiyet'ten önceki gerekse İslamiyet'ten sonraki Türk toplumları esas olarak tek eşliliği (monogami) benimsemiş ve uygulamışlardır. İslamiyet'le beraber belirli şartlar çerçevesinde kocanın dört kadına kadar evlenmesine izin verilmiştir.*

* Kuran-ı Kerim'de Nisa süresinin üçüncü ayetinde “Eğer, velisi olduğunuz yetim kızlar ile evlenip onlar hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız, onları değil, size helâl olan başka kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın, Eğer o kadınlar arasında da adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız, o takdirde bir tane alın veya sahip olduğunuz carieler ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur” denilmektedir, MehmetÂkif Aydın, “Aile”, s.200-201.

Tanzimat Döneminde Ayıntab'ta Aile/ Özlem Muraz Budak

Şer'iyye sicilleri, ait olduğu yerin nüfus ve nüfus özelliklerini ortaya çıkarmak için başvurulması gereken en önemli kaynaklardır. Şer'iyye sicillerinde yer alan tereke defterleri yardımıyla yörenin Müslim- Gayrimüslim evlilikleri, evlilik sayısı, evlilik türleri, kız-erkek nüfusu vb. birçok veriye ulaşılabilir.

İncelediğimiz dönem içerisindeki Ayıntab şer'iyye sicilleri kayıtlarına baktığımızda Ayıntab'da 400 evliliğin yapıldığını görmekteyiz. Bu evliliklerin %90,5'i yani 362'si Müslüman evliliklerinden meydana gelirken %9,5'i yani 38 tanesi de Gayrimüslim evliliklerinden meydana gelmektedir(A.Ş.S., 144; 145; 146; 147; 148 no'lu siciller). Bu bilgilere dayanarak Ayıntab kazasında araştırma yaptığımız dönemde yapılmış olan Müslim ve Gayrimüslim evliliklerinin yıllara göre sayıları aşağıda Tablo 3.1'de verilmiştir.

Tablo 3.1. 1841-1874 tarihleri arasında Ayıntab Kazası'nda yapılan Müslim ve Gayrimüslim Evlilikleri

YILLAR	EVLİLİK SAYISI		TOPLAM
	MÜSLÜMAN	GAYRİMÜSLİM	
1257-1263/1841-1847	27	9	36
1266-1275/1849-1858	91	9	100
1270-1282/1853-1865	79	6	85
1281-1291/1864-1874	66	6	72
1288-1291/1871-1874	99	8	107
TOPLAM	362	38	400
YÜZDE	% 90.5	% 9.5	

Evliliğin eş sayısına göre dağılımına baktığımızda ise bu dönemde 258'i tek eşli, 43'ü çift eşli ve 8'i ise üç eşli olmak üzere toplam 309 evliliğe rastladık. Geriye kalan 91 evlilik kadın terekelerinden oluştuğu için dul kabul edilmiştir. Kayıtlara bakıldığında tek eşliliğin yaygın olduğu, dört eşli evlilik türüne ise hiç rastlanılmadığı görülmüştür(A.Ş.S., 144; 145; 146; 147; 148 no'lu siciller). Bu bilgiler ışığında Tablo 3.2. de Ayıntab'ta yapılan evlilik türleri ve sayıları verilmiştir.

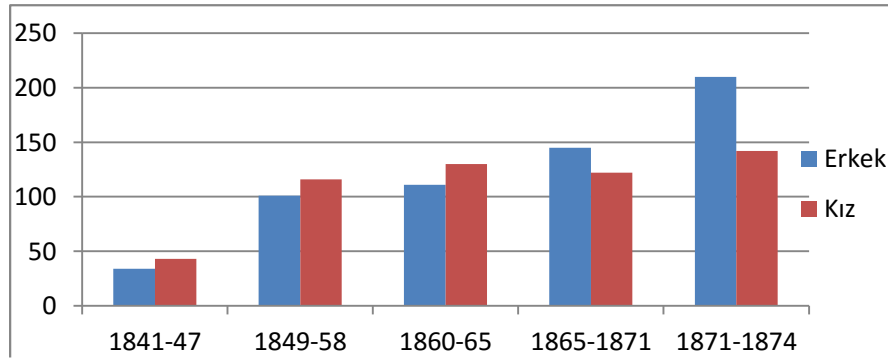
Tablo 3.2. Ayıntab Kazası'nda 1841-1874 yılları arasında yapılan Evlilik Türleri ve Sayıları

Evlilik Sayısı

Tanzimat Döneminde Ayıntab'ta Aile/ Özlem Muraz Budak

YILLAR	1 Eşli	2 Eşli	3 Eşli	4 Eşli
1257-1263/1841-1847	29	3	0	0
1266-1275/1849-1858	53	8	2	0
1270-1282/1853-1865	62	8	0	0
1281-1291/1864-1874	42	10	1	0
1288-1291/1871-1874	72	14	5	0
TOPLAM	258	43	8	0
YÜZDE	(% 83.49)	(% 13.90)	(% 2.58)	(% 0)

Evliliklerle beraber meydana gelen ailede yer alan çocuk sayıları ve bu çocukların cinsiyetleri de şer'iyye sicillerinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu dönemde Ayıntab'ta yapılan 400 evlilikten 28 tanesi henüz çocuk sahibi olamamıştır. Geriye kalan 372 evlilikten toplam 1154 çocuk tespit edildi. Bu çocuklardan 578'i erkek, 576'sı ise kız çocuklarından meydana gelmektedir (Aşağıdaki grafikte Ayıntab'ta Erkek ve Kız Çocuk Sayıları yer almaktadır). Çocuk sayısını sicillerde geçen 400 evlilik sayısına böldüğümüzde bu dönemde Ayıntab'ta bir ailede ortalama olarak 2.88 çocuğun yaşadığı tarafımızca tespit edilmiştir (A.Ş.S., 144; 145; 146; 147; 148 no'lu siciller). Bu sayı XVII. yüzyılın ilk yarısında Ayıntab'ta 2.1 (Koçak, 2010:307), XVIII. yüzyılın ilk yarısında ise 2.93 (Çınar, 2000:164) olarak tespit edilmiştir.

Grafik 5.1. Ayıntab'da Erkek ve Kız Çocuk Sayıları

SONUÇ

Tanzimat dönemi geleneksel aile yapısına baktığımızda ataerkil yapısını sürdürmekle beraber aile üyelerinin kişisel özgürlükleri eskiye oranla daha geniş bir alana yayılmış olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle aile içerisindeki geleneksel normlar devam ettirilmişse de aile bir bütün olarak modernleşmeye başlamıştır. Bu amaçla atılan en önemli adımların başında hiç kuşkusuz dönemin padişahı Abdulmecid tarafından ülke genelinde yayınlanan fermanıdır. Neslin çoğalmasında engel olan evlenme çağına gelen kızların ve dulların ailelerinin izni olmaksızın evlenebilmelerinin önü açılmak istenmiştir.

Aile birliğinin oluşması, evlenmeleri câiz olan iki kişinin birbiriyle evlenmeyi karşılıklı olarak kabul etmesi yani nişanlanmasıyla başlayıp nikâhla sonuçlanması şeklinde gerçekleşmektedir. Ayıntab'da evlilikler genellikle tek eşli olmakla beraber iki ve üç eşli evliliklere de rastlanmaktadır. Çok eşliliğin yaygın olmamasının nedenleri arasında ailede huzurun bozulma endişesi, kadın nafakasının erkeğe ait olması ve erkeğin mehir verme zorunluluğu gibi nedenler sayılabilir. Aynı zamanda çok eşli evliliklerin yapılmasının temelinde ise geleneksel kültüre dayanan erkek çocuğa sahip olma isteği yatmaktadır.

İnceleme yaptığımız dönemde Ayıntab'da tek eşliliğin yaygın olduğu, dört eşli evlilik türüne ise hiç rastlanılmadığı görülmüştür. Evliliklerle beraber meydana gelen ailede yer alan çocuk sayıları ve bu çocukların cinsiyetleri de şer'iyeye sicillerinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu dönemde Ayıntab'da yapılan 400 evlilikten 28 tanesi henüz çocuk sahibi olamamıştır. Geriye kalan 372 evlilikten toplam 1154 çocuk tespit edildi. Bu çocuklardan 578'i erkek, 576'sı ise kız çocuklarından meydana gelmektedir. Çocuk sayısını sicillerde geçen 400 evlilik sayısına böldüğümüzde bu dönemde Ayıntab'da bir ailede ortalama olarak 2.88 çocuğun yaşadığı tarafımızca tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV BELGELERİ

Ayıntab Şer'iyeye Sicilleri no. 144, 145, 146, 147, 148

II. KAYNAK VE TELİF ESERLER

Abik, Y.(2005). "Nişanlanma ve Nişanlılık", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 54/2, Ankara.

Acar, H.İ.(2000). "İddet",*Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yay., XXI, İstanbul.

Acar, H.İ.(2005). "İslam Hukuku Açısından Nişanlanma", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. XXIII, Erzurum.

Acar,H.İ.(2011). "Mehrin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, İmam-ı Azam Ebu Hanife Özel Sayısı, XVII, Konya.

Tanzimat Döneminde Ayıntab'ta Aile/ Özlem Muraz Budak

- Acar,H.İ.(2007). “Nişan”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yay., XXXIII, İstanbul.
- Ağaoğlu, A.(1341). “Üç Medeniyet: Aile” *Türk Yurdu Dergisi*, II/7, Ankara.
- Akgül, L.(2015), “İslâm Hukukunda Evli Kadının Nafakası ve Kapsamı”, *EKEV Akademi Dergisi*, XIX/62.
- Aktan,H.(1992), “İslam Aile Hukuku”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, C.2, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay.,Ankara, s.412.
- Atar, F.(2005), “Muhâlea”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yay. XXX, İstanbul.
- Atar, F.(2007), “Nikâh”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yay., XXXIII, İstanbul.
- Aydın, M.A.(1992), “Osmanlılarda Aile Hukukunun Tarihi Tekâmülü”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., II, Ankara.
- Aydın,M.A.(2003), “Mehir”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yay., XXVIII, İstanbul.
- Aydın, M. A.(1989). “Aile”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yay., II, İstanbul.
- Bardakoğlu, A.(1991), “Hukuki ve Sosyal Açından Boşanma”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, C.1, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., Ankara.
- Çakır, İ. E.(2010), “16. Yüzyılda Ayntab Şehrinde Ailenin Demografik Yapısı (1539-1576)”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. IX/I, Gaziantep.
- Çetintaş, R.(2014), “İslâm Hukukunda Evlenmeden Doğan Haklar Bağlamında Nafaka”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. XXIV, Konya.
- Çınar, H., (2000). *18. Yüzyılın İlk Yarısında, Ayıntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- Dirik, M.(2015), “İslâm Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Mükellefiyetini Düşüren Haller”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. XXV, Konya.
- Doğan, İ.(1998), *Sosyoloji Kavramlar ve Sorunlar*, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
- Doğan, İ.(2009), *Dünden Bugüne Türk Ailesi Sosyolojik Bir Değerlendirme*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara.
- Dustür, “Tabiiyet-i Osmaniye Kanunu”, 1.Tertip, C. I.
- Eken, G.(2000), “XVIII. Yüzyıl Ortalarında Antep'te Aile”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.XI, Ankara.

Tanzimat Döneminde Ayıntab'ta Aile/ Özlem Muraz Budak

- Ekinci, E. B.(1991), “Eski Hukukumuzda Nafaka”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., III, Ankara.
- Ekinci, E. B.(1991),“İslam Hukukunda Boşanma(Talak)” *Türk Aile Ansiklopedisi*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., I, Ankara.
- Ekinci, E. B.(1991),“İslam Hukukunda Nikâh, Türk Aile Ansiklopedisi”, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., III, Ankara.
- Ekinci, E. B.(2008),*Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, Arı Sanat Yay., İstanbul.
- Erbay, C.(2006), “Nafaka”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yay., XXXII, İstanbul.
- Erul, B.(2010).“Hz. Peygamber'in Öğretisinde Aile”, *Kutlu Doğum 2009: Küreselleşen Dünyada Aile*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara.
- Gökmenoğlu, H. T.(1998), “İslam Hukukunda Mehir”, *Mehir Dergisi*, S.II.
- Gömeç, Sadettin, *Türk Kültürünün Ana Hatları*, Akçağ Yay., Ankara.
- Günay, H. M.(2007), “Nüfuz”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yay., XXXIII, İstanbul.
- Güneş, A.(2007), “İslam Hukuku Açısından Nişanlanma”, *Dinî Araştırmalar Dergisi*, X/29.
- Has, Ş. S.(2006), “Nişanın Bozulmasının Hukukî ve Dinî/Ahlâkî Neticeleri (İslâm Hukuku ve Modern Hukuk Arasında bir Mukayese)”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.XXX, İstanbul.
- Hughes, T. P.(1885), “Nikâh”, *Dictionary Of İslam*, New York.
- Işın, E.(2014), “Tanzimat Ailesi ve Modern Adab-ı Muaşeret”, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Ed. Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul.
- Juynboll, Th. W. (1987), “İddet”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, 5/2, İstanbul.
- Kafesoğlu, İ.(2007).*Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yay., İstanbul.
- Kahraman, H.(1992). “İslam'ın Getirdiği Aile Anlayışı”,*Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, T.C, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., II, Ankara.
- Kavuncu, M.(1999). “Osmanlılarda Aile ve Kadın”, *Dinî Araştırmalar Dergisi*, II/4, s.162.
- Kirman, M. A.(2012). “Modernleşme Sürecinde Nikâhın Kutsallığı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme”, *Dinlerde Nikâh Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*, İstanbul.

Tanzimat Döneminde Ayıntab'ta Aile/ Özlem Muraz Budak

- Koçak, Z., (2010). *Ayıntab Şehri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1600-1650)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erzurum Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kur'an-ı Kerim, Araf:19; Nisa Süresi, Ayet: 3.
- Kurt, İ.(2012), “Şer’iyye Sicilleri ve Bab-ı Meşihat (Şeyhü'l-islamlik) Kayıtları Işığında Osmanlı'da Nikâh Uygulamaları”, *Dinlerde Nikah Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, İzmir.
- Maden, A.(1991), “Evlenme ve Evlenme Şekilleri”, *Türk Aile Ansiklopedisi*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., II, Ankara.
- Mehmed Salahi Bey.(1313). “Aile”, *Kamus-ı Osmani*, Mahmud Beg Matbaası, III-IV, İstanbul.
- Mehmed Salahi Bey.(1313), “Mehir”, *Kamus-ı Osmani*, Mahmud Beg Matbaası, III-IV, İstanbul.
- Mehmed Salahi Bey.(1313), “Nafaka”, *Kamus-ı Osmani*, Mahmud Beg Matbaası, III-IV, İstanbul.
- Mehmed Salahi Bey.(1313), “Nişanlanmak”, *Kamus-ı Osmani*, Mahmud Beg Matbaası, III-IV, İstanbul.
- Mehmed Salahi Bey.(1313),“Nikâh”, *Kamus-ı Osmani*, Mahmud Beg Matbaası, III-IV, İstanbul.
- Ortaylı, İ.(1991), “Osmanlı Toplumunda Ailenin Yeri”, *Türkiye Aile Ansiklopedisi*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., I, Ankara.
- Ortaylı, İ.(2007), *Osmanlı Toplumunda Aile*, Pan Yay., İstanbul.
- Paçacı, İ.(2008), “Sosyal Hayattaki Değişim Sürecinde İslâm Aile Hukuku Evlenme ve Boşanma Örneği”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S. XI.
- Pakalın, M. Z.(1983). “Mehr-i Misil”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, II, İstanbul.
- Pakalın, M. Z.(1983), “Mehr”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, II, İstanbul.
- Pakalın, M. Z.(1983), “İddet”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, II, İstanbul.
- Pakalın, M. Z.(1983), “Nafaka”, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, II, İstanbul.
- Sakaoğlu, N.(1985), “Mehr-i Muaccel”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarih Sözlüğü*, İletişim Yay., İstanbul.
- Savaş, S.(1992), “Fetva ve Şeriyye Sicillerine Göre Ailenin Teşekkülü ve Dağılması”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., II, Ankara.

Tanzimat Döneminde Ayıntab'ta Aile/ Özlem Muraz Budak

- Saydam, A.(2015),*Osmanlı Medeniyeti Tarihi*, Kitabevi Yay., İstanbul.
- Schact, J.(1964), “Nikâh”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, IX, İstanbul.
- Schacht, J.(1979). “Talak”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, XI, İstanbul.
- Spies, O.(1979), “Mehir”, *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, VII, İstanbul.
- Tabakoğlu, A.(1992),“Osmanlı Toplumunda Aile”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., I, Ankara.
- Tabakoğlu, A.(1999),“Osmanlı İçtimai Yapısının Ana Hatları”, *Osmanlı Ansiklopedisi (Toplum)*, Yeni Türkiye Yay., IV, Ankara.
- Turan, Ş.(1956), “Tanzimat Devrinde Evlenme Meselesi”, *İş ve Düşünce Dergisi*, 22/182.
- Türkdoğan, O.(1991). “Aile Sosyolojisi Modeli” *Türk Aile Ansiklopedisi*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., I, Ankara.
- Türkdoğan, O.(1992). “Türk Ailesinin Genel Yapısı”, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yay., I, Ankara.
- Ülken, H. Z.(1991). “Aile”, *Aile Yazıları I Temel Kavramlar, Yapı ve Tarihi Süreç*, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yay., Ankara.
- Ünal, İ. H.(2004).“Kur'an'da Aile Kurumu”, *Diyanet İlmî Dergi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 40/2.
- Ünal, Y.(2010), “Küreselleşen Dünyada Değişen Aile ve Nikâh Algısı”, *Kutlu Doğum 2009: Küreselleşen Dünyada Aile*.
- Yılmazçelik, İ.(1998),“XVIII. Yüzyılda Gaziantep'in İdari, Fiziki ve Sosyo-Ekonomik Durumu”, *Osmanlı Araştırmaları*, XVIII, İstanbul.